Under lövhyddofesten, ortodoxa judar inspekterar en lulav (palm) på marknaden i närheten av Mea Shearim i Jerusalem

Foto: Mark Neyman, GPO

En ny variant av judendom växer fram

Vad hände med de judiska grupperingarna efter Andra templets förstörelse? Vissa som sadducéerna försvann och andra kom till som den chassidiska rörelsen. Tillkomsten av staten Israel förändrade också situationen. Den israeliska judendomen växer nu fram som en kombination av judiska traditioner och nationalistiska ritualer.

Som inom alla folk och religiösa grupper finns det också inom judisk tro och inom det judiska folket olika grupper och falanger som sinsemellan kan stå för en stor variation av åsikter, teologiska positioner och praktisk fromhet.

Från Andra templets tid till medeltiden

Från Andra templets tid (det som romarna rev år 70) känner vi till sadducéerna, esséerna, fariséerna, och de Jesustroende judarna. Lite utanför denna grupp befann sig samaritanerna, som inte räknades som en del av det judiska folket, bland annat eftersom de tillbad på berget Gerissim i stället för i Jerusalem. I dag däremot räknas samaritanerna (ca 800 personer) med i det judiska folket. De utmärker sig genom att de offrar djur på Gerissim och att de följer många av lagarna i Moseböckerna mera noggrant än rabbinska judar.

Efter att Andra templet förstördes försvann sadducéer, seloter och esséer ut ur historien. Kvar blev fariséerna och de Jesustroende judarna. Epifanius av Salamis beskriver i det fjärde århundradet en grupp judar som tror på Jesus

som Messias och som samtidigt omskär sina barn, håller sabbaten och andra judiska levnadssätt.

Den **fariseiska gruppen** är den grupp som blev till **rabbinsk judendom**, den överlägset dominerande judiska gruppen i över tusen år. Kännetecknande för rabbinsk judendom är:

- att templets och offertjänstens frånvaro gjorde att de utvecklade en ny teologi för hur folket kan närma sig Gud utan offer och
- att rabbinernas tolkningar nedtecknades i främst Mishna och Gemara (som tillsammans utgör Talmud), den muntliga lagen.

Rabbi Dan Cohn-Sherbok skriver om den muntliga lagen:

> ”Enligt den fariseiska traditionen, gavs både den skriftliga Lagen och dess tolkning (muntlig Lag) av Gud till Mose på Sinaiberget. Denna tro innebär att Gud är den direkta källan till alla lagar nedskrivna i Pentateuken (som Moseböckerna kallas på grekiska, red. anm.) och [Gud] är också indirekt ansvarig för rabbinernas auktoritativa juridiska avgöranden, och [denna tro] tjänar som ett berättigande för de rabbinska utläggningarna av Skriftens förordningar.[1]
>
> Enligt rabbinerna uppenbarades också utläggningarna och vidareutvecklingarna av den skriftliga Lagen av Gud till Mose på Sinaiberget; senare överlämnades de från generation till generation, och genom denna process inkorporerades flera lagar. Denna process fick benämningen ”den muntliga Lagen” (*Torah She-Be-Al Peh*). Traditionell judendom bekräftar att Guds uppenbarelse var tvåfaldig och bindande för alla tider”.[2]

Vidare skriver Cohn-Sherbok om hur teologin för att uppnå försoning förändrades i rabbinsk judendom:

> ”Med tanke på oavsiktliga brott på ritualLagen, så krävdes det ett syndoffer i den bibliska perioden som en sakramental akt som återupprättar relationen mellan Gud och överträdaren. Efter att templet förstördes år 70 e.v.t. (vi är mer vana att läsa år 70 e. Kr., red. anm.) tog bönen offrets plats. Dessutom blev också fasta, goda gärningar och allmosor ansedda som medel för försoning”.[3]

Rabbinsk judendom var dominerande ända fram till upplysningstiden, även om det också på Medeltiden fanns en judisk pluralism, till exempel fanns karaiterna.

Den karaitiska gruppen uppstod på 760-talet genom Anan ben David i Babylonien.[4] Anan Ben David uppmanade folk att söka i Skriften och inte lita på honom. Karaiterna förespråkade ett fritt och självständigt bibelstudium. En huvudtes för karaiterna är att judisk religiös praxis ska ske enligt Skriften och inte enligt rabbinska förordningar, det vill säga, de accepterar inte den muntliga lagen. Det hör också till saken att i Anan ben Davids undervisning blev buden mera krävande att hålla än i den rabbinska versionen. I dag är karaiterna en liten judisk minoritet, varav den största andelen på 30 000 bor i Israel.

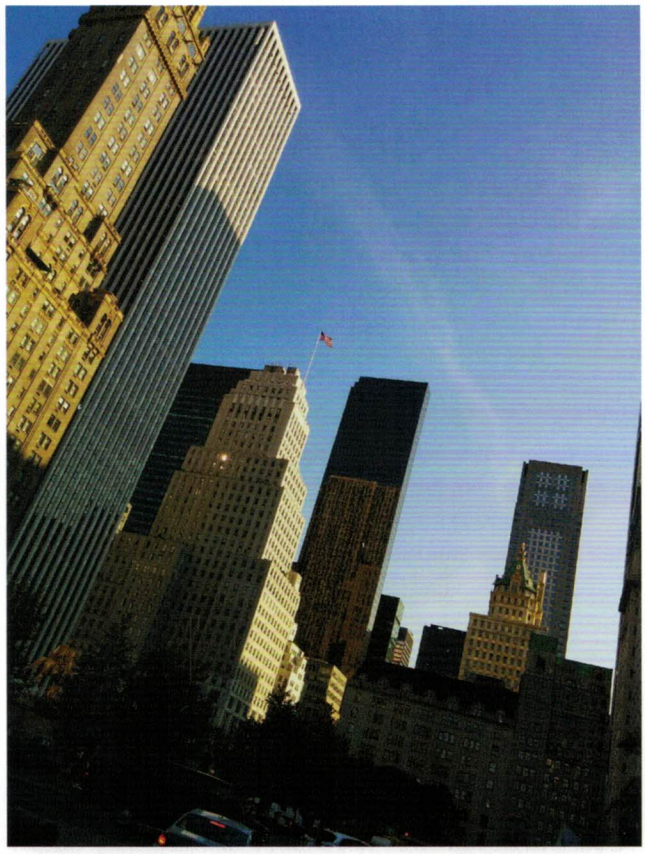

Foto: Paul Widén

I USA tillhör de flesta av judarna ingen synagoga, men av dem som tillhör en synagoga så är konservativ judendom den största judiska gruppen

Modern tid

På 1700-talet växte den chassidiska rörelsen fram i Östeuropa, en judisk pietistisk-karismatisk rörelse som betonar bönelivet och som på mystiskt vis vill låta själen stiga upp till gudomligt ljus. Deras gudstjänster präglas av enorm glädje. I dag räknas de chassidiska judarna som en del av den ortodoxa gruppen och de är lätta att känna igen. Männen har skägg med långa sidolockar som ligger bakom öronen; svarta hattar, svart jacka, svarta byxor, skor och sockar, med vita skjortor knäppta upp till halsen och med bönetrådarna hängande ut över byxorna. Damerna klär sig anständigt och är de gifta så bär de peruk. Chassiderna har andliga ledare som kallas Tsadikim (rättfärdiga). Dessa Tsadikim anses ha en speciell relation till Gud, vars böner beskyddar och vars underverk ofta omtalas. Det är en av de chassidiska grenarna Rabbi Schneerson tillhörde, han som i dag hyllas som Kung Messias på otaliga planscher över hela Israel.

Judisk tro påverkades mycket under Upplysningstiden. När de europeiska länderna tillät sin judiska befolkning att delta i samhället uppstod det spänningar inom den judiska världen om huruvida de skulle fortsätta att leva som förr, på rabbinskt ortodoxt vis, eller om de skulle anpassa sig till nya tider.

[1] Dan Cohn-Sherbok, Judaism – History, Belief and Practice (London and New York: Routledge, 2017) 126

[2] Cohn-Sherbok 2017: 398

[3] Cohn-Sherbok 2017: 428

[4] Cohn-Sherbok 2017: 138-143

Därmed blev reformjudendomen en egen judisk gren på 1800-talet. De kännetecknades av att de införde musik i synagogan, firade gudstjänster i synagogan på folkspråket i stället för på hebreiska och de slopade bönerna om att få vända tillbaka till Israel. Dagens reformjudendom är dock mera positivt inställda till staten Israel.

Reformjudar betonar de etiska och universella sidorna av judendomen och följer inte kosherreglerna, de har kvinnliga rabbiner, accepterar homosexuellt samliv, accepterar att judisk status ärvs genom far, samt att de ofta inte kräver vare sig omskärelse eller bad i mikve för konvertiter till judendomen. Reformjudar tror i regel inte att någon personlig Messias ska komma.

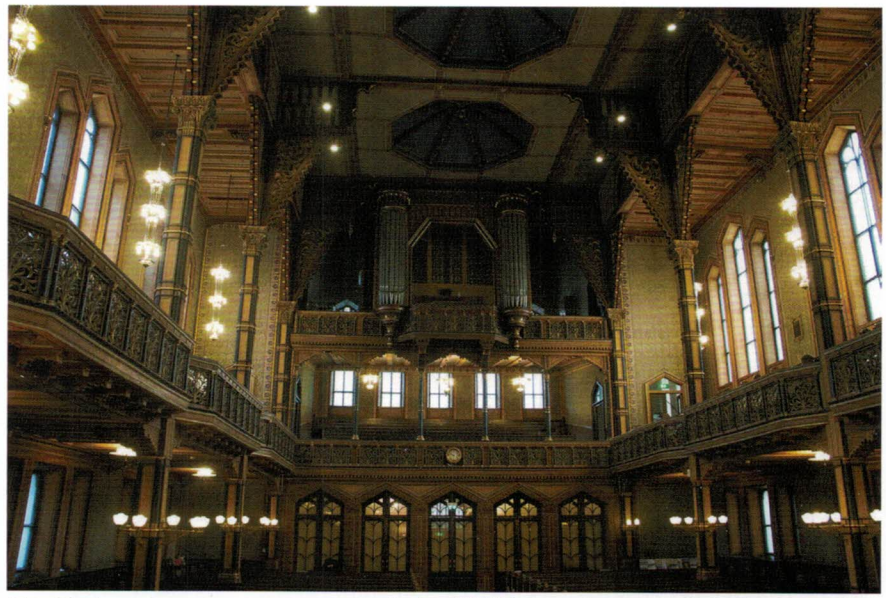

Foto: Leif Lundberg

Stockholms stora synagoga som invigdes 1870 har en konservativ inriktning och är egalitär, som inom judisk terminologi betecknar en församling där män och kvinnor inte skiljs åt utan har samma roller i församlingen (Wikipedia)

Som en sorts mellanposition mellan ortodox judendom och reformjudendom uppstod den konservativa judendomen på mitten av 1800-talet. De tror att det är viktigt för alla judar att följa judisk halacha (den samlade judisk lagen), men menar då en halacha som svarar till ändrade förhållanden och tider.

I USA tillhör de flesta av judarna ingen synagoga, men av dem som tillhör en synagoga så är konservativ judendom den största judiska gruppen, medan reformjudarna följer som nummer två och de ortodoxa grupperna är den tredje största gruppen.

Det finns också andra judiska grupper som rekonstruktionisterna som menar att judendom inte är en gudomlig uppenbarad religion utan en religiös civilisation. Gud är inte en transcendent varelse utan principen som skapar ordning i världen.

Humanistisk judendom betonar humanismen och ser på det naturliga universum som något som existerar i sig själv och inte har behov för något gudomligt ingripande.

Judendom i staten Israel

Lite beroende på hur man räknar vem som är en jude, har man nu i några år brukat säga att landet med flest judar inte längre är USA utan Israel. Efter att de allra flesta av världens judar har bott i diasporan i två tusen år, bor nu mellan en fjärdedel och en tredjedel i Israels land, i en judisk stat. Hur påverkar detta judiskt liv och judisk identitet då faran för assimilering, som är så påträngande i diasporan, inte längre är någon fara i en judisk stat?

Uppenbarligen reses många frågeställningar som diasporalivet inte behövde ta ställning till, som till exempel:

- Vilken plats ska judisk tro och religion få i offentligheten i en judisk stat?
- Ska en judisk stat använda samma definition på vem som är jude som de olika religiösa judiska grupperingarna?
- Vilka av de judiska grupperingarna ska en judisk stat godkänna för att kunna viga och begrava sina medlemmar?

Frågorna är många och de diskuteras flitigt; för ingen konsensus har uppnåtts på de dryga 70 år som staten Israel har existerat. År 2017 genomförde de israeliska forskarna Camil Fuchs och Shmuel Rosner (knutna till The Jewish People Policy Institute) en undersökning som blev till boken "Israeli Judaism – Portrait of a Cultural Revolution" (2018 JPPI, Jerusalem). Cirka 3 000 israeler fick flera hundra frågor om sin identitet och religiösa praxis. Svaren som har avgetts bryter ofta med vad man kunde förvänta sig att en jude, tillhörande en viss gruppering, skulle mena och tycka. Värderingarna och den religiösa praxisen följer inte längre nedärvda mönster. Undersökningen visar att en ny variant av judendom håller på att växa fram, nämligen en **israelisk judendom**.

Det som har hänt i Israel är att tre kända grupper har minskat kraftigt.

- De som bygger sin identitet på att följa **halacha** (den samlade judisk lagen).
- De som räknar sig som religiösa **traditionalister**.
- De som räknar sig som **sekulära**.

De som bygger sin identitet på **halacha**, det vill säga de ortodoxa grupperna, har höga födelsetal, men gruppen som sådan tappar också massor av medlemmar som går över till att bli sekulära. Den halachiska (ortodoxa) varianten av judendom som tidigare dominerade förlorar sin attraktion eftersom de flesta israeler menar att den judiska staten – i stället för halacha – garanterar den judiska framtiden.

Den **traditionella** judendomen, så som den existerade de första åren av Israels självständighet, har minskat. Cirka en tredjedel av dem som växte upp i traditionella hem har blivit sekulära som vuxna. De traditionella judarna var de som erkände att rabbinsk halacha hade en religiös auktoritet, bara att de inte ville följa den så noga. När de traditionella väljer sekulära liv betyder inte det att de bryter med judiska traditioner, men främst att de inte vill erkänna judisk lag/halacha.

Den tredje gruppen som har haft stora problem är den **sekulära** gruppen. Gruppens antal minskar inte, eftersom fler och fler israeler ser på sig själva som sekulära. Det

Foto Mark Neyman, GPO

Purimhögtiden firas på Jerusalems gator

som händer är att de sekulära sionisterna som menade att de skulle kunna bygga en stat och ett land på bara sekulära värderingar utan kontakt med judisk tradition håller på att misslyckas. Det skapades ett tomrum i stället som ser ut att fyllas med judiska traditioner och judiskt religiöst innehåll.

Den israeliska judendomen som växer fram, och som omfattar majoriteten (55%) är, enligt Fuchs och Rosner, en kombination av gamla judiska traditioner och unga israelisk nationalistiska ritualer.

"Israelisk judendom". Innehållet är tradition, nationalism och en stor grad av valfrihet.[5]

Den slutsats som Fuchs och Rosner drar av undersökningen kan sammanfattas så här:

Sekulära israeler upplever sig vara i konflikt med "judendom" när "judendom" betyder det religiösa etablissemanget i Israel. De är i harmoni med "judendom" när "judendom" betyder högtider och viktiga livscykelceremonier.[6]

Andreas Johansson
Styrelseledamot i Shalom över Israel

[5] Fuchs, Rosner 2018:132

[6] Fuchs, Rosner 2018:124